

О. В. Зосименко

кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри педагогіки, спеціальної освіти та менеджменту
КЗ «Сумський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти»

ПОЛІВЕКТОРНІСТЬ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ТВОРЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПЕДАГОГІВ: КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ ПІДХОДІВ

Підвищення професійної самоефективності, культивування мотивації до творчості, розвиток творчого потенціалу педагога є головними завданнями сучасної освітньої траєкторії. Увагу філософів, психологів, педагогів різних епох завжди привертало питання творчості, творчого розвитку особистості як носія творчого потенціалу.

Соціальна роль особистості значно підвищилася у сучасному соціумі, де постійно відбуваються динамічні та глибокі зміни. Метою сучасної освіти є підготовка такої особистості, яка вміє творчо працювати, нестандартно мислити, має відповідальність за власні дії, цілеспрямованість, здатна оцінити прогрес, який відбувається у суспільстві, а, найголовніше, свою участь у цьому прогресі. Саме тому завданням, яке висуває держава перед системою освіти, є пошук чинників і шляхів розвитку інноваційної, творчої особистості засобами освітнього процесу, стимулюючи інтерес до знань, оригінально і гнучко підходити до вирішення життєвих проблемних ситуацій, удосконалювати культуру мислення та виробляти здатність самостійно орієнтуватися у суспільних відносинах.

Нове століття ознаменувало століттям інтелектуальної творчості, оскільки у сучасному освітньому просторі вагоме значення набуває потенціал особистості, її якості, обдарованості, здібності. Безперечно, нагальною потребою сучасної школи є творчий педагог, педагог-дослідник. Тому виникає потреба вивчати, використовувати і розвивати творчий потенціал особистості педагога. Творчий розвиток набуває своєї актуальності лише тоді, коли для цього створені сприятливі умови. Однак у повсякденній освітній діяльності педагога постійно відбувається пригнічення виявлення креативних властивостей педагога, адже креативність передбачає виявлення індивідуальності, незалежну поведінку та оцінку ситуації.

У статті здійснено теоретичне узагальнення сутності та змісту творчого потенціалу педагога; охарактеризовано фактори впливу на процес розвитку творчого потенціалу особистості; розкрито умови, які впливають на розвиток творчого потенціалу. Подані основні характеристики структури творчого процесу. Визначено основні чинники, які впливають на становлення творчого потенціалу особистості. Розкрито принципи всебічного розвитку творчого потенціалу особистості педагога.

Ключові слова: творчість, педагогічна творчість, творчий потенціал, креативність.

Постановка проблеми у загальному вигляді.

Проблема становлення творчої особистості педагога, спроможність адаптуватися в нових освітніх реаліях є актуальною, оскільки сучасна освіта зорієнтована на формування вчителя, здатного розвивати особистість дитини, вчителя, який орієнтований на особистісний та професійно-творчий саморозвиток. Тому одним з головних завдань сучасної освіти постає розвиток творчого потенціалу педагога, культивування його мотивації до творчості та підвищення професійної самоефективності.

За твердженням В. Клименко: «Державна національна програма визначає стратегічні напрями розвитку освіти й забезпечення постійного духовного самовдосконалення особистості, формування інтелектуального й культурного її потенціалу – вищих цінностей нації. Трансформація освіти передбачає розвиток творчої людини, здатної не тільки до трансляції знань, але і до створення світових зразків культури й духовності» [4, с. 3].

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Вивчення феномена творчості завжди цікавилися педагоги, філософи, психологи різних епох. Творчість як шлях становлення професійного виявлення педагога розкрито у дослідженнях таких педагогів і психологів, як В. Андреев, Д. Богоявленська, О. Брушлинський, Л. Виготський, І. Драч, В. Загвязинський, І. Зязюн, В. Кан-Калик, В. Краєвський, О. Матюшкін, Я. Пономарьов, С. Рубінштейн, С. Сисоева.

У дослідженнях І. Драча, Н. Кузьміна, К. Платонова, В. Раєвського, Н. Устинової прослідковується розкриття творчого потенціалу педагогів. Такі відомі психологи і педагоги, як О. Абдуліна, А. Алексюк, В. Бондар, М. Євтух та ін., вивчали формування творчих здібностей учителів.

Широке коло питань, які стосуються сутності, основних складників, реалізації та розвитку власного творчого потенціалу спостерігаємо у наукових розвідках Є. Адакіна, І. Бежа, Т. Дмитренко,

І. Зязюна, В. Клименко, С. Копилова, В. Кременя, В. Рибалко, В. Риндак, В. Роменця, О. Пехоти, Г. Селевко, С. Щеглової.

Вчені одноставні в тому, що «творчість є найвищим проявом феномена людини» [9, с. 118].

Мета статті – визначити зміст поняття «творчий потенціал педагога» та фактори впливу на його розвиток.

Методи дослідження: синтезу та аналізу наукової та навчально-методичної літератури для зіставлення, порівняння різних поглядів на досліджувану проблему; визначення та уточнення понятійно-категоріального апарату.

Виклад основного матеріалу. Феномен творчості і креативності вже традиційно є об'єктом вивчення педагогів, психологів та культурологів, але не звертаючи увагу на різницю у методичних підходах та різних аспектах дослідження феномена творчості, увага наукових течій завжди була сконцентрована на особистості, яка є носієм творчого потенціалу, що здатна змінити насамперед себе і світ.

Як зазначено у соціально-педагогічному словнику за редакцією В. Радула, «творчість – продуктивна людська діяльність, здатна породжувати якісно нові матеріальні й духовні цінності суспільного значення. Розвиток творчого потенціалу діяльності є важливою умовою культурного прогресу суспільства і виховання людини» [10, с. 266]. Тому саме педагог, який є носієм педагогічної творчості, суспільних та освітніх змін, має бути творцем інноваційних перетворень і стоїть біля витоків розвитку особистості кожної людини. Творчий учитель є творчою особистістю, що має високий ступінь мотивації, творчих умінь, потенційних можливостей, які сприяють успішній професійно-творчій діяльності і спонукають до безперервного саморозвитку і самоактуалізації. Життєвою потребою для педагога є творча діяльність, у якій розкривається індивідуальність кожного, а рушійною силою виступає творчий потенціал, який постійно спонукає педагога до творчості.

Цінними є погляди І. Манохи, яка зазначає, що основними характеристиками структури творчого процесу та послідовності розгортання творчих дій є такі:

1) творчий акт завжди є полізмістовним та енергомістким діянням, результат якого постає у формі нового, створеного, такого, що відображає «Я» творця;

2) творчий акт виявляє не тільки «суб'єктивно новий зміст», а й «об'єктивний процес» (М. Бердяєв) досвіду, знання, змісту в тій чи іншій формі існування сутнього;

3) творчий акт – це водночас процес і зміст духовного, естетичного, морального, професійного зростання особистісних самовиявів «Я» індивіда. Творчий акт постає як вчинок культурно-істо-

ричного змісту, в ньому відбувається поєднання конкретного, одиничного та всезагального через зіставлення, співвідношення та взаємодоповнення індивідуального досвіду та досвіду вселюдського в пізнанні та перетворенні явищ світу [7, с. 287].

Термін «потенціал» сягає своїм корінням у латинську мову (“potential”), що означає «потужність», «сила», «запаси», «можливість». Уперше цей термін використали у природничо-наукових розробках з фізики. Аналіз психолого-педагогічної літератури свідчить, що під творчим потенціалом розуміємо динамічне інтегративне утворення, що визначає «ресурс творчих можливостей людини, здатність конкретної людини до здійснення творчих дій, творчої діяльності загалом» [4]. Такі вчені, як В. Дружинін, П. Торренс, Дж. Гілфорд, центральним складником у структурі творчого потенціалу визначають креативність – здатність до творчості, яка ґрунтується на створенні чогось оригінального, нового, яка виявляється у вирішенні проблемних ситуацій новими методами чи засобами, по-новому і «включає системи взаємопов'язаних здібностей елементів. Наприклад, креативними здібностями є уява, асоціативність, фантазія, мрійливість» [5].

Вагомими, на наш погляд, є твердження Т. Третьяк, яка визначає основні чинники, які впливають на становлення творчого потенціалу людини, а саме:

– інформація, обізнаність людини щодо розв'язання актуальної проблеми, своєрідний «будівельний матеріал» для створення задуму розв'язання завдань;

– так званий «інструмент»: прийоми, методи, способи, стратегії, необхідні для розв'язання проблеми;

– мотивація, воля, впевненість людини в собі [11].

Дослідниця І. Львова виділяє такі групи особистісних якостей суб'єкта, які входять до складу творчого потенціалу особистості: *світоглядні якості* (духовне зростання, самопізнання, самовираження, патріотизм, високе почуття обов'язку, відданість своїм принципам та ідеалам, активна життєва позиція, гуманізм, прагнення до творчості, до відкриттів); *ціннісні якості* (толерантність, критичність, тактовність, доброзичливість, щирість, милосердя, працьовитість; інтелектуальні якості (допитливість, далекоглядність, почуття гумору, спостережливість, незалежність і самостійність думки, спостережливість, високий рівень розвитку інтуїції, здатність до аналізу і синтезу, оригінальність, ініціативність, захопленість своєю справою); *вольові якості* (сміливість, наполегливість, цілеспрямованість, вміння доводити розпочату справу до кінця, витримка, мужність і стійкість, впевненість у собі, енергійність, здатність до самоствердження) [6, с. 45–46]. На наше переконання, вищезазначені особливості та якості є

якостями такої особистості педагога, що всебічно та повноцінно розвивається, не припиняє процес самовдосконалення та вдосконалює ці якості на кожному етапі професійно-творчої діяльності.

Розвиток творчого потенціалу педагога – це безперервний процес руху вперед, ланцюг взаємопов'язаних елементів активності, зростання, самореалізації, які виступають вагомим чинником усвідомлення самим педагогом своєї творчої особистості у професійній діяльності. Спираючись на вищезазначене, варто розкрити принципи всебічного розвитку творчого потенціалу особистості педагога [3; 5]: *принцип активності* (покладання відповідальності на педагога за реалізацію можливості бути гармонійною, творчою та всебічно розвиненою особистістю); *принцип колективності* (група або колектив з високим рівнем творчого розвитку створює найбільш сприятливі умови для розвитку творчого потенціалу та творчої спрямованості педагога); *принцип діяльності* (розвиток творчого потенціалу особистості педагога слід розуміти як організацію спільної творчої діяльності педагога, учнів, однолітків); *принцип демократизації* (забезпечує доступність системи розвитку творчого потенціалу для кожного педагога); *принцип особистісного підходу* (враховуються індивідуально-психологічні особливості кожного педагога); *принцип співпраці* (формує творчий потенціал вчителя і встановлює партнерські, рівноправні стосунки між усіма учасниками освітнього процесу).

Слушно зазнає Н. Дудніченко, що: «Творчий стиль діяльності педагога – це особливий вид діяльності, в якій поєднуються процеси мотивування і цілеутворення. Тому оновлення методичної роботи у практиці сучасної школи пов'язане зі зміною звичайних і впровадження нових підходів до її організації, в основі якої на перший план виступає творчий стиль діяльності як обов'язковий компонент практичної діяльності, а особистість учителя – як активний суб'єкт, організатор та виконавець професійних функцій» [3].

Ми погоджуємося з Н. Устиною, яка визначає три рівні розвитку творчого потенціалу педагога: роботу методичного об'єднання вчителів, районного методичного об'єднання вчителів та роботу обласного інституту післядипломної освіти. У своїх роботах дослідниця наголошує на важливості шкільного рівня, оскільки вважає, що ефективний розвиток і розкриття творчого потенціалу педагога відбувається у процесі практичної діяльності, відповідальність у забезпеченні цього процесу належить керівництву школи [12].

Спираючись на результати аналізу зарубіжної та вітчизняної психолого-педагогічної літератури про феномен розвитку творчого потенціалу вчителя, слушно виокремити такі педагогічні умови, які спонукають до самореалізації та сприяють

творчій діяльності педагога, як: забезпечення реалізації власних здібностей педагога (освітній процес, самоутвердження, творча робота з учнями); створення здорового мікроклімату в колективі, творчої атмосфери; сприяння самовизначенню педагога через вибір освітніх форм, методів та технологій; утвердження в педагогічному колективі демократичного стилю у спілкуванні, творчі дискусії, свобода критики; забезпечення естетичних умов праці та соціального захисту педагога; забезпечення вільного часу педагога та вчасної позитивної оцінки його професійно-творчої діяльності для стимулювання на більші звершення у професійній сфері; формування педагогічної рефлексії. Такі умови сприятимуть постійному розвитку творчого потенціалу педагога, мотивуватимуть його до більш продуктивної творчої діяльності та проектування власного духовного та професійного розвитку.

Ми переконані, що творчий потенціал педагога формується та розвивається у процесі його духовного розвитку та професійної діяльності, адже процес формування особистості педагога відбувається протягом життя і проходить через усі вікові стадії еволюціонуючи.

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок. Спираючись на аналіз психолого-педагогічної літератури та вищезгадані положення, можна зробити висновок, що творчий потенціал педагога – це інтегративне утворення, яке визначає ресурс творчих можливостей педагога, здатність до творчої діяльності. Потенційно творчий педагог усе життя прагне до розкриття свого внутрішнього творчого потенціалу і цілеспрямовано йде до цього, спочатку, можливо, несвідомо, але згодом усвідомлюючи всю важливість та необхідність цього процесу.

Оскільки ефективно розкриття і розвиток творчого потенціалу педагога відбувається у процесі практичної діяльності, визначаємо три рівні розвитку творчого потенціалу педагога: роботу методичного об'єднання вчителів, районного методичного об'єднання вчителів та роботу обласного інституту післядипломної освіти.

Спираючись на аналіз психолого-педагогічної літератури, визначаємо умови, які впливають на розвиток творчого потенціалу педагогів, а саме: забезпечення реалізації власних здібностей педагога, створення здорового мікроклімату в колективі, творчої атмосфери, сприяння самовизначенню педагога через вибір освітніх форм, методів та технологій, утвердження в педагогічному колективі демократичного стилю у спілкуванні, творчі дискусії, свобода критики, забезпечення естетичних умов праці та соціального захисту педагога, забезпечення вільного часу педагога та вчасної позитивної оцінки його професійно-творчої діяльності для стимулювання на більші звершення

у професійній сфері, формування педагогічної рефлексії.

Підсумовуючи, зазначимо, що творчий потенціал як компонент психологічної структури особистості є основою її розвитку та необхідною умовою творчого процесу. Така характеристика дає можливість педагогові діяти оригінально та нестандартно, самостійно приймати рішення, знаходити нове, виходити за межі досягнутого, самопроєкувати свою професійно-творчу діяльність.

Перспективи подальших досліджень полягають у вивченні творчого потенціалу педагога у післядипломній освіті, способів його діагностування та шляхів формування.

Список використаної літератури:

1. Белік М.М. Розвиток творчого потенціалу вчителя. URL: http://umo.edu.ua/images/content/nashi_vydanya/stud_almanah/3_.pdf.
2. Воронюк І.В. Психологічні особливості реалізації творчого потенціалу молодших школярів : автореф. дис. ... канд. псих. наук : 19.00.07. Київ, 2003. 23 с.
3. Дудніченко Н.В. Розвиток творчого стилю діяльності педагога засобами методичної роботи школи : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Кривий Ріг, 2003. 21 с.
4. Клименко В.В. Психологія творчості : навчальний посібник. Київ : Центр навчальної літератури, 2006. 408 с.
5. Котлобай О.И. Принципы развития творческого потенциала педагога в контексте инновационной культуры. URL: <http://goo.gl/j40vTC>.
6. Львова И.В. Психологические факторы развития креативности личности : дисс. ... канд. псих. наук : 19.00.01. Новосибирск, 2005. 203 с.
7. Маноха І.П. Психологія потаємного «Я» : монографія. Київ : Поліграфкнига, 2001. 448 с.
8. Моляко В.О. Здібності, творчість, обдарованість: теорія, методика, результати досліджень. Житомир : Рута, 2006. 320 с.
9. Педагогіка вищої школи : підручник / за ред. Д.В. Чернілевського. Вінниця : АМСКП, Глобус-Прес, 2010. 408 с.
10. Соціально-педагогічний словник / за ред. В.В. Радула. Київ : ЕксОб, 2004. 304 с.
11. Третяк Т.М. Вплив негативних чинників на реалізацію і розвиток творчого потенціалу особистості. *Практична психологія та соціальна робота*. 2005. № 10. С. 69–72.
12. Устинова Н.В. Організаційно-педагогічні умови розвитку творчого потенціалу вчителя в системі післядипломної педагогічної освіти. URL: http://eprints.zu.edu.ua/4067/1/Vip_49_11.pdf.

Zosimenko O. Polyvectority of the problem of development of creative potential of teachers: conceptualization of approaches

Improving professional self-efficacy, cultivating motivation for creativity, developing the creative potential of teachers are the main tasks of the modern educational trajectory. The attention of philosophers, psychologists, educators of different epochs has always been attracted by the issues of creativity of creative development, personality as a carrier of creative potential.

The social role of the individual has increased significantly in modern society, where dynamic and profound changes are constantly taking place. The purpose of modern education is to prepare a person who knows how to work creatively, think outside the box, has responsibility for their own actions, purposefulness, able to assess the progress taking place in society, and most importantly, their participation in this progress. That is why the task set by the state before the education system is to find factors and ways to develop innovative, creative personality through educational process, stimulating interest in knowledge, original and flexible approach to solving life problems, improve the culture of thinking and develop the ability to navigate social relations.

The new century was marked by the century of intellectual creativity, because in the modern educational space the potential of the individual, his quality, talent, ability becomes important. Undoubtedly, the urgent need of a modern school is a creative teacher, a teacher-researcher. Therefore, there is a need to learn to use and develop the creative potential of the teacher. Creative development becomes relevant only when favorable conditions are created for this. However, in the daily educational activities of the teacher there is a constant suppression of the identification of creative properties of the teacher, because creativity involves the identification of individuality, independent behavior and assessment of the situation.

The article provides a theoretical generalization of the essence and content of the creative potential of the teacher; the factors of influence on the process of development of creative potential of the personality are characterized; revealed the conditions that affect the development of creative potential. The main characteristics of the structure of the creative process are given. The main factors influencing the formation of creative potential of the individual are identified. The principles of comprehensive development of the creative potential of the teacher's personality are revealed.

Key words: *creativity, pedagogical creativity, creative potential.*